

Nationella minoriteter i svensk film

En inventering och metadatauppdatering i
Svensk filmdatabas

Svenska
Filminstitutet

Nationella minoriteter i svensk film

Bakgrund och syfte

Filminstitutet har i uppdrag att främja tillgången till film för barn och unga på de nationella minoritetsspråken. Som en del i det arbetet uppstod frågan vilka filmer som finns där språken eller minoriteterna finns med och hur man hittar dessa. Därför inleddes en inventering av och ett arbete med att tydliggöra sökord – eller metadata – i Svensk Filmdatabas (svenskfilmdatabas.se).

De nationella minoriteterna är sverigefinnar, judar, romer, tornedalingar och samer, som också är ett urfolk. Minoritetsspråken är finska, jiddisch, romani chib, meänkieli och samiska, med varieteter.

Resultat

- Inventeringen visade sig vara ett viktigt arbete för att synliggöra, uppdatera och tydliggöra information om film i databasen.
- Tillägg av sökord gör det nu enklare att söka efter film med representation av respektive nationell minoritet. Sökord är till exempel *Romer*, *Nationella minoriteter*, *romer* och *Nationella minoritetsspråk*, *romani*.
- Ändringar har gjorts i filmernas handlingsbeskrivningar, till exempel har ”lapp” bytts ut till ”same” och ”tattare” och ”zigenare” till ”romer” (mer om historiskt använda nedsättande begrepp nedan).
- Totalt identifierades 287 svenskproducerade filmer med representation av nationella minoriteter, som nu fått dessa sökordstillägg. Av dessa finns samer representerade i 154 filmer, judar i 52 filmer, romer i 45 filmer, sverigefinnar i 25 filmer, och tornedalingar i 16 filmer.¹ Minoritetsspråk finns representerat i mindre utsträckning: sammanlagt i 43 identifierade filmer, där samiska förekommer i 25 filmer, jiddisch i 4 filmer, romani i 4 filmer, finska i 5 filmer, och meänkieli i 5 filmer.
- Ett tydligt resultat utifrån rapporten är att det kommit fram flera förslag på fördjupningar och förbättringar att arbeta vidare med utifrån denna rapport. (se nedan).

¹ Redaktörerna på Svensk Filmdatabas lägger kontinuerligt in den nya metadata för ny film med representationer av nationella minoriteter, varvid siffrorna kommer att förändras.

Metod

Inventeringen har utgått från den metadata som finns att tillgå i Svensk Filmdatabas. Sökningar har gjorts via ämnesord, handlingsbeskrivning, kommentar, rollnamn, inspelningsplats, språk och titel. Samma sökord (med små variationer) har använts för ämnesord, handlingsbeskrivning och kommentarer. De filmer som listats i Adlib efter ett specifikt sökord har sedan gått igenom och genom att läsa handlingsbeskrivning, pressreaktioner, rollnamn, samt genom att granska de stillbilder som finns tillgängliga i Svensk Filmdatabas för varje enskild film, har det gått att avgöra om förekomst av någon nationell minoritet finns eller ej.

Kommentarer kring inventeringen

- Troligtvis förekommer exempelvis samiska (i olika varieteter) i fler filmer än vad som listas i inventeringen. För att säkerställa detta skulle man behöva titta på de filmer som finns tillgängliga.
- Eftersom många samer rör sig mellan landsgränser, har det ibland varit svårt att veta om metadatan ”nationella minoriteter, samer” bör läggas in eller ej. Flera filmer borde med fördel ha Sápmi som kod i stället. Framöver kan man, förslagsvis, även lägga in metadata för olika språkvarieteter av samiska.
- Ibland är det osäkert om det rör sig om sverigefinnar eller finnar där det talas finska. I inventeringen anges 17 filmer, men i databasen endast de fem där det uttryckligen stått att ett av dialogspråken är finska, samtidigt som handlingsbeskrivningen på ett tydligt sätt visar att det rör sig om sverigefinnar som talar finska.
- Uppgifterna i inventeringen är hämtade från en databas som inte bara är en beståndsdatabas utan även redovisar en hel del filmer som har producerats, men som inte är bevarade i Filminstitutets arkiv. Detta innebär att alla filmer i tabellen inte har överlevt och därmed inte finns tillgängliga.
- Observera att Svensk filmdatabas inte är komplett. Äldre, svensk biografvisad film, läggs in löpande när vi får material eller kännedom om dessa filmer. Även till dessa filmer kan metadata rörande de nationella minoriteterna komma att registreras.

Nidbilder, stereotyper och historiskt använda nedsättande begrepp

I en rad - framförallt 30-talsfilmer - finns nidbilder av judar, ofta representerade som illvilliga procentare eller liknande, varvid söktermer som ”procentare” och ”inkasserare” har använts under inventeringen. Professor Rochelle Wright menar, i *The Visible Wall: Jews and Other Ethnic Outsiders in Swedish Film* att vissa stereotypa karaktärsdrag visades repetitivt i 1930-talets bild av svenska judar på film. Drag som var tydligt identifierbara för en samtida åskådare, och som gjorde att en karaktär förstods som judisk även om detta inte uttryckligen sades i filmen. Wright skriver, bland annat, att svenska judar i (framförallt) 1930-talsfilmer var:” [...] virtually always identified by specific ethnic markers such as dark, curly hair, hooked noses, extravagant gestures, or foreign accents. To assure that the audience does not miss the ethnic designation, most [...] have obviously Jewish-sounding names. Not only are Jews physically differentiated from ethnic Swedes, without exception they are portrayed as cut off from and unaccepted by mainstream Swedish society.”² Filmer med dessa stereotypa karaktärsdrag, identifierade av Rochelle Wright, som är med i inventeringen är t ex: *Söderkåkar* (Weyler Hildebrand, 1932), *Pettersson & Bendel* (Per-Axel Branner, 1933) och *Farliga vägar* (1942).

² Rochelle Wright, *The Visible Wall: Jews and Other Ethnic Outsiders in Swedish Film* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1998), 11-12.

Även andra negativt associerade (icke föredragna) men historiskt använda, uttryck har använts i sökningarna. Såväl ordet ”lapp” som ”zigenare” har genererat flertalet träffar. Det nedsättande ordet ”tattare” har också använts som sökterm. Ordet ”tattare” är problematiskt på flera plan, varav en aspekt är att man historiskt använt begreppet relativt flytande för att beskriva en någorlunda bred grupp. Enligt Rochelle Wright har ordet ”tattare” historiskt använts som synonym till ”zigenare”, resandefolket eller romer, men ”tattare” har också använts som beskrivning på en socioekonomisk grupp – människor som av olika anledningar förskjutits från bondesamhället. I den senare bemärkelsen kan man, enligt Wright, skilja på romer och vad man kallade ”tattare” genom bland annat språket: romer har en egen kultur och ett eget språk (romani) medan ”tattare” generellt inte hade det.³ Wright menar vidare att ordet ”tattare” historiskt har kunnat användas för ”vilken individ eller familj som helst vilkas beteende var socialt avvikande från samhällets normer.”⁴ Eftersom begreppet, i historisk bemärkelse, har använts flytande har enbart filmer där det tydligt har framgått av handlingsbeskrivningen att ordet ”tattare” har använts som synonym till romer tagits med i inventeringen. Övriga filmer där ordet ”tattare” har gett sökresultat bör ses för att kunna säkerställas om de ska ingå i inventeringen eller ej.

Övriga sökvägar

Utöver sökningar i Svensk Filmdatabas har även filmografin i Rochelle Wright, *The Visible Wall: Jews and Other Ethnic Outsiders in Swedish Film* (Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis, 1998) gått igenom. Så även häftet *Samerna i filmen 1895-1979* (översikt utarbetad av Sáminuorra, SSR-U, Per Niia och Lars Anders Sikku), samt, i mindre utsträckning, sökningar efter filmtitlar på exempelvis Filmpol Nords och Filmfest Sundsvalls hemsidor.

Vid tillfällen har filmer (audiovisuellt material) studerats för att avgöra om det finns representationer av nationella minoriteter. Detta har dels skett på KB (Kungliga biblioteket) via SMDB (Svensk Mediedatabas), dels via Filmarkivet.se, och dels via SVT Play, eller via enskilda filmskapares hemsidor. Sökningar i Filminstitutets filmbiblioteks digitaliserade microfiche för svensk långfilm har också utförts.

Förslag på fördjupning och förbättring

- Förutom rapporten och metadatainföringen på svensk filmdatabas, har 71 filmer identifierats som tänkbara att en representation av någon av de nationella minoriteterna förekommer. För att säkerställa om det faktiskt förkommer någon representation av nationella minoriteter i dessa filmer krävs fördjupning i form av att titta på de filmer som finns tillgängliga, och/eller genom större sökningar i recensioner/artiklar från tiden för filmens premiär.
- Inventeringen skulle med fördel kunna kompletteras med information om den nämnda filmen finns tillgänglig eller inte, samt om den över huvud taget är bevarad.
- Det skulle behövas göras utökade sökningar genom att titta på filmer, och/eller genom grundligare sökningar i recensioner/artiklar från tiden för filmens premiär.
- Det skulle behövas undersökas hur mycket t ex romska språket används och i vilken varietet.

³ Ibid., 96–98.

⁴ Ibid., 97.

- Det skulle behövas en tydligare definition av vad ”minoritetsfilm” är; film med minoritetsperspektiv eller minoriteter i film. Och vad betyder det i så fall för metadatan?

Förslag på ytterligare metadatainläggning:

- Språkvarieteter av samiska.
- Språkvarieteter av romani.
- Sápmi i stället för, eller som tillägg till, landskoder.
- Finska, resande och svenska romer som metadata.
- Spelad minoritet/urfolk. Som exempelvis att Naima Wifstrand agerar same i *Lappblod* (Ragnar Frisk, 1948).

Rapporten är granskad av referenspersoner från alla nationella minoritetsgrupper.